

Trần Trọng Kim và phong trào chấn hưng Phật giáo Bắc Kỳ nửa đầu thế kỷ XX

Thích Bồn Đức
Cao học Khóa III, Học viện PGVN tại Tp.HCM

Dẫn Nhập

Đầu thế kỷ XX là giai đoạn phức tạp đối với tình hình chính trị-xã hội, văn hóa-tôn giáo tại Việt Nam. Bấy giờ, ngoài cuộc chiến về vấn đề chủ quyền dân tộc, bên cạnh đó còn có cuộc chiến về văn hóa, khi mà văn minh phương Tây đang ngày một bành trướng, đe dọa trực tiếp đến các giá trị truyền thống của dân tộc. Trước tình thế khó khăn của đất nước, nỗ lực duy trì và phát huy các giá trị truyền thống là quá trình đấu tranh đầy thách thức đối với giới trí thức Việt Nam.

Trên lĩnh vực văn hóa, nhất là trong công cuộc cổ động cho các trào lưu chấn hưng văn hóa truyền thống, Trần Trọng Kim là người có nhiều đóng góp lớn. Bằng nhiều hình thức khác nhau, ông kêu gọi giới trí thức đương thời quan tâm và chú ý nhiều hơn đến các giá trị cốt lõi của văn hóa truyền thống, đặc biệt là các giá trị đạo đức mà Nho giáo, Phật giáo và Đạo giáo đã truyền bá từ lâu đời tại Việt Nam. Giữ gìn được các truyền thống đạo đức tốt đẹp, đồng nghĩa với việc giữ gìn được bản sắc văn hóa dân tộc trong quá trình phát triển và giao lưu hợp tác quốc tế.

Tag: Trần Trọng Kim, chấn hưng Phật giáo, Phật giáo Bắc Kỳ,...

Học giả Trần Trọng Kim (1883-1953)

Trần Trọng Kim (1883-1953), hiệu Lê Thần, sinh ra trong gia đình có truyền thống Nho học, đồng thời cũng được theo học trong môi trường giáo dục Pháp - Việt, vì thế Trần Trọng Kim đã hấp thụ đầy đủ cả hai nền học vấn Nho học và Tây học.

Trần Trọng Kim được nhiều học giả đánh giá là một trí thức lớn của đất nước, ông có tầm ảnh hưởng đối với xã hội, văn hóa và tôn giáo Việt Nam giai đoạn đầu thế kỷ XX. Trong cuốn Việt Nam văn học sử yếu, Giáo sư Dương Quảng Hàm đã nhận xét: “Trần Trọng Kim (hiệu Lê Thần), là một nhà sư phạm đã soạn nhiều sách giáo khoa có giá trị và một học giả đã có công khảo cứu về Nam sử và các học thuyết cổ của Á Đông”⁽¹⁾. Trịnh Văn Thảo, tác giả cuốn Ba thế hệ trí thức người Việt (1862-1954) cũng trích dẫn lời nhận xét của Giáo sư Đặng Thai Mai về Trần Trọng Kim như sau: “Bùi Kỳ cùng với Trần Trọng Kim và Phạm Quỳnh, là một trong ba trí thức lớn của thủ đô”⁽²⁾. Cuộc đời của Trần Trọng Kim là một chuỗi dài những sự kiện biến động, thăng trầm. Qua những gì

ông thể hiện, có một số ý kiến nhận xét thiếu tích cực về ông, nhưng trên hết các đóng góp và di sản mà ông để lại đã cho thấy giá trị tích cực, rất đáng được trân trọng.

Đóng góp cho nền văn học Việt Nam

Trần Trọng Kim là tác giả của nhiều tác phẩm liên quan đến các chuyên đề lịch sử, văn hóa, giáo dục, triết học, tôn giáo. Có thể kể tới những tác phẩm tiêu biểu của ông như **Sơ học luân lý** (soạn năm 1914), **Sơ phạm khoa yếu lược** (1916), **Sơ học An Nam sử lược** (1917), **Sơ phạm yếu lược** (1918), hợp soạn cùng Phó bảng Bùi Kỳ và Phạm Duy Khiêm cuốn **Việt Nam văn phạm** (1941). Mảng văn học, ông có các tác phẩm **Truyện Thúy Kiều** (1925), **Hạnh thực ca** (1936), **Đường thi** (1944), **Việt thi** (1945), **Một cơn gió bụi** (Hồi ký năm 1945-

1953). Về lịch sử ông viết cuốn **Việt Nam sử lược**, gồm hai quyển Thượng và Hạ, được nhà in lần đầu vào năm 1920, do nhà in Trung Bắc tân văn (Hà Nội) xuất bản. Đây là một trong những công trình sử học viết bằng quốc văn (chữ Quốc ngữ) theo phương pháp khoa học phương Tây sớm nhất tại Việt Nam đầu thế kỷ XX⁽³⁾. Cho đến nay, quyển sử này vẫn giữ nguyên giá trị và được nhiều nhà học giả hiện đại đánh giá rất cao. Còn những sách viết về tôn giáo có cuốn **Nho giáo** (1930), **Phật giáo thuở xưa và Phật giáo ngày nay** (1938), **Phật lục** (1940), **Vũ trụ đại quan** (1943)⁽⁴⁾.

Trong số các tài sản tri thức của Trần Trọng Kim, thì cuốn **Nho giáo** được xem là công trình đồ sộ và công phu bậc nhất của ông. Bằng phương pháp nghiên cứu rất khoa học, ông đã phân tích các đóng góp của Nho giáo

trong từng giai đoạn lịch sử, làm nổi bật các giá trị đạo đức tiềm ẩn trong Nho giáo, “*từ đó tìm ra những gì mang tính tiếp nối và đứt gãy*”⁽⁵⁾.

Song song với hoạt động sáng tác văn học, Trần Trọng Kim còn tham gia vào phong trào chấn hưng Phật giáo tại Bắc Kỳ. Sau khi hội Phật giáo Bắc Kỳ thành lập vào năm 1934, không lâu sau ông được bầu vào cương vị Trưởng Ban khảo cứu và diễn giảng của hội, chuyên tâm vào công việc khảo cứu và thuyết giảng, giúp cho hội Phật giáo ngày càng phát triển ổn định.

Đóng góp cho phong trào chấn hưng Phật giáo Bắc Kỳ

Đầu thế kỷ XX, văn hóa truyền thống rơi vào tình trạng khủng hoảng nghiêm trọng. Sự du nhập của văn minh phương Tây với những ưu thế về khoa học, kỹ thuật đã tác động không

Tháp Báo ân bên Hồ Gươm 1883

→ nhỏ đến văn hóa truyền thống, đặc biệt là Nho giáo, khiến cho hệ tư tưởng này đứng trên bờ vực suy vong. Tình hình Phật giáo Việt Nam cũng không mấy khả quan, nếu như không nói là đang cùng chung cảnh ngộ với Nho giáo.

Trước khi phong trào chấn hưng Phật giáo ra đời, tình trạng chung của Phật giáo Việt Nam là bức tranh vô cùng ảm đạm. Trong tình thế đó của Phật giáo, trí thức đương thời không đứng ngoài cuộc. Một số trí thức nhiệt huyết đã tiên phong đứng ra vận động phong trào chấn hưng Phật giáo.

Phong trào chấn hưng Phật giáo Việt Nam nửa đầu thế kỷ XX, như các tài liệu hiện nay đề cập, nhìn chung đều cho rằng nó xảy ra trong những năm đầu của thập kỷ XX, sau đó phát triển và trở thành phong trào lớn mạnh. Mục đích của phong trào chấn hưng là nhằm cứu vãn tình trạng xuống cấp nghiêm trọng của Phật giáo cuối cùng hướng tới thanh lọc các học thuyết, đổi mới Phật giáo phù hợp hơn với nhu cầu thực tiễn đương đại.

Đối với Phật giáo nói chung và phong trào chấn hưng Phật giáo Bắc Kỳ nói riêng, vai trò và ảnh hưởng của Trần Trọng Kim là điều không thể phủ nhận. Trước khi tham gia và trở thành thành viên sáng lập Hội Phật giáo Bắc Kỳ vào năm 1934⁽⁶⁾, sau đó đảm nhiệm vị trí Trưởng Ban Khảo cứu và diễn giảng của hội, Trần Trọng Kim từng có bài viết liên quan đến tình hình Phật giáo và việc ông cổ động cho phong trào chấn hưng Phật giáo lúc bấy giờ. Trên mặt trận báo chí, Trần Trọng Kim từng đề xuất, gợi ý ra một chương trình chấn hưng

CHÙA MỘT CỘT (1922)

Phật giáo mà trọng tâm chính là lấy việc “*nghiên cứu nghiêm túc kinh điển và phiên dịch tiếng Việt để hiểu và phổ biến rộng rãi giáo lý đạo Phật*”⁽⁷⁾.

Giai đoạn từ năm 1932-1934, trên tờ Trung Bắc tân văn, Trần Trọng Kim có đăng bài viết liên quan đến Phật giáo cụ thể là bài “*Việc chấn hưng Phật học ở nước ta*” số ra các ngày 5, 7, 8 tháng 5 năm 1932. Mặc dù số lượng các bài viết khiêm tốn, nhưng là các bài viết chất lượng, không chỉ gây được tiếng vang lớn, mà nó còn thu hút lượng độc giả ngày càng quan tâm nhiều hơn đến Phật giáo.

Đến năm 1936, Trung Bắc tân văn lại in tiếp bài “*Quan niệm về cuộc nhân sinh*” của Trần Trọng Kim. Bài này do Trần Trọng Kim thuyết giảng tại Hội Trí tri Nam Định và ngày 18 tháng 1 năm 1936. Nội dung của bài viết thể hiện được mức độ hiểu biết và trình độ uyên thâm của Trần Trọng Kim về tôn giáo. Điểm nhấn của bài báo là những tâm sự, hoài bão của Trần Trọng Kim về thời cuộc, về sự đổi mới

đang diễn ra trên quê hương. Trần Trọng Kim cho rằng phần nhiều người trong nước đã hiểu sai về sự tiến bộ, đã dẫn tới hệ quả ngày càng làm cho cuộc sống thêm mất phương hướng, ông nói: “*Nhưng ta lại hiểu lầm rằng sự tiến hóa của nhân quần xã hội chỉ cốt ở phần vật chất mà thôi, chứ không cần đến tinh thần, thành thử việc biến thiên trong cuộc nhân sinh của ta có nhiều điều chính lệch*”⁽⁸⁾.

Đương thời, đối diện trước sự tiến bộ của phương Tây, người Việt cũng hô hào đòi chạy theo khoa học, nhưng họ chỉ thấy được cái bề ngoài của sự phát triển mà không nắm bắt được yếu tố then chốt để làm nên sự phát triển đó. Vì không nắm được yếu điểm này, cho nên cứ học tập, cứ bắt chước theo phương Tây nhưng lại không mang đến kết quả nào cả. Theo Trần Trọng Kim, yếu điểm ở đây chính là việc phát triển cho được cái “*tinh thần*”, “*cái tâm*” bên trong: “*Tiềm lực ấy là cái tinh thần, hay cái tâm, tự nó phải phấn đấu luôn để tác các định cục. Nếu ta không có*

cái tiềm lực ấy, thì dù ta khéo bắt chước thế nào cũng chỉ là sự bắt chước ở bề ngoài mà thôi, chứ kết cục vị tất đã có hiệu quả gì mấy. [...] Vậy muốn tiến hóa cho đúng lẽ phải, thì ta lo gây lấy cái tinh thần cho thật mạnh”⁽⁹⁾.

Sự quan tâm của Trần Trọng Kim dành cho Phật giáo ngày càng được đẩy mạnh sau khi ông tham gia vào Hội Phật giáo Bắc Kỳ. Ngay từ những ngày đầu thành lập hội, ông đã mạnh dạn nêu ra ý kiến cần “áp dụng

những quy tắc kỷ luật nghiêm ngặt, tăng sĩ vi phạm giới luật phải rời khỏi chùa và hoàn tục”⁽¹⁰⁾. Đồng thời ông cũng tham gia vào việc sửa đổi Điều lệ hội, “soạn lại hoàn toàn và được Đại hội đồng phê chuẩn ngày 26 tháng 6 năm 1938”⁽¹¹⁾.

Trong vai trò là Trưởng Ban khảo cứu và diễn giảng, nhiều tác phẩm Phật học đã được ra đời. Kể từ số báo 53, Phật lục được đăng tải định kỳ trong tạp chí Đuốc Tuệ, giúp tờ báo càng phong phú thêm về nội dung.

Nhờ vào những ghi chép rất tỉ mỉ của tác giả về cách bố trí thờ cúng trong các ngôi chùa tại Bắc Kỳ, từ đó có thể căn cứ theo cuốn Phật lục “để tiến hành các cải cách về nơi thờ tự”⁽¹²⁾. Chưa hết, ông còn viết cuốn Phật giáo thuở xưa và Phật giáo ngày nay. Sách được chia là ba chương và phần phụ lục, nội dung giới thiệu các kiến thức căn bản của Phật giáo Tiểu thừa, Đại thừa, Phật giáo Việt Nam, Phật giáo Trung Quốc và những thông tin hữu ích khác.

CHÚ THÍCH:

- (1) Dương Quảng Hàm, Việt Nam văn học sử yếu, Bộ Giáo dục - Trung tâm học liệu, Sài Gòn, 1968, tr. 450
- (2) Trịnh Văn Thảo (2020), Ba thế hệ trí thức người Việt (1862-1954), Nxb. Tri thức, Hà Nội, tr. 312
- (3) Tinh tủy thời điểm ra đời cuốn Việt Nam sử lược, trước đó đã có cuốn Đại Nam quốc sử diễn ca, do Phạm Đình Toái biên soạn và xuất bản vào năm 1870. (Theo La Sơn Yên Hồ Hoàng Xuân Hãn (1998), Tập II: Trước tác (Phần II: Lịch sử), Nxb. Giáo dục, tr. 33
- (4) Nguyễn Q. Thắng, Nguyễn Bá Thế (2013), Từ điển nhân vật lịch sử Việt Nam, Nxb. Văn hóa - Thông tin, Hà Nội, tr. 1906
- (5) Trịnh Văn Thảo (2020), Ba thế hệ trí thức người Việt (1862-1954), Nxb. Tri thức, Hà Nội, tr. 371
- (6) Trần Trọng Kim là một trong 32 thành viên sáng lập Hội Phật giáo Bắc Kỳ. Theo nghị quyết đặc biệt của hội Phật giáo Bắc Kỳ, thành viên sáng lập sẽ là “cố vấn vĩnh viễn” của hội. (xem Ninh Thị Sinh, Phong trào chấn hưng Phật giáo ở Bắc Kỳ. Trường hợp Phật giáo (1934-1945), Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, tr. 11)
- (7) Ninh Thị Sinh (2020), Phong trào chấn hưng Phật giáo ở Bắc Kỳ. Trường hợp Phật giáo (1934-1945), Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, tr. 175
- (8) Nguyễn Văn Học (sưu tầm, giới thiệu), Lệ Thần Trần Trọng Kim Quan điểm về cuộc nhân sinh, Nxb. Khoa học - Xã hội, Hà Nội, 2021, tr. 96-97
- (9) Nguyễn Văn Học (sưu tầm, giới thiệu), Lệ Thần Trần Trọng Kim Quan điểm về cuộc nhân sinh, Nxb. Khoa học - Xã hội, Hà Nội, 2021, tr. 97
- (10) Ninh Thị Sinh (2020), Phong trào chấn hưng Phật giáo ở Bắc Kỳ. Trường hợp Phật giáo (1934-1945), Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, tr. 258
- (11) Ninh Thị Sinh (2020), Phong trào chấn hưng Phật giáo ở Bắc Kỳ. Trường hợp Phật giáo (1934-1945), Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, tr. 258
- (12) Ninh Thị Sinh (2020), Phong trào chấn hưng Phật giáo ở Bắc Kỳ. Trường hợp Phật giáo (1934-1945), Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, tr. 219
- (13) Bài này giảng ngày 17 tháng 3 năm 1935 tại chùa Quán Sứ, Hà Nội. (Trần Trọng Kim, Phật giáo trong ba bài thuyết giảng, Nxb. Tân Việt, 1958)
- (14) Bài này giảng ngày 11 tháng Giêng năm 1936, tại chùa Quán Sứ, Hà Nội. (Trần Trọng Kim, Phật giáo trong ba bài thuyết giảng, Nxb. Tân Việt, 1958)
- (15) Đuốc Tuệ, số 37, ngày 25/8/1936.
- (16) Ninh Thị Sinh (2020), Phong trào chấn hưng Phật giáo ở Bắc Kỳ. Trường hợp Phật giáo (1934-1945), Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, tr. 186, 187
- (17) Trần Trọng Kim, Phật giáo trong ba bài thuyết giảng, Nxb. Tân Việt, 1958, tr. 13
- (18) Trần Trọng Kim, Phật giáo trong ba bài thuyết giảng, Nxb. Tân Việt, 1958, tr. 13
- (19) Trần Trọng Kim, Phật giáo trong ba bài thuyết giảng, Nxb. Tân Việt, 1958, tr. 13, 14
- (20) Nguyễn Lang, Việt Nam Phật giáo sử luận, Nxb. Văn học, Hà Nội, 2014, tr. 883

➔ Ngoài công việc sáng tác, Trần Trọng Kim còn là một diễn giả tài ba của Hội Phật giáo Bắc Kỳ. Mỗi buổi diễn giảng của ông luôn mang đến nhiều cảm xúc. Do đó, ông để lại rất nhiều ấn tượng trong lòng thính giả. Các bài thuyết giảng của ông luôn hướng đến cổ động cho phong trào chấn hưng Phật giáo, đề cao những giá trị cốt lõi của giáo lý. Ông từng thuyết giảng các chủ đề “Phật giáo đối với cuộc nhân sinh”⁽¹³⁾, “Thuyết thập nhị nhân duyên của Phật giáo”⁽¹⁴⁾, “Phật giáo Tiểu thừa và Đại thừa”, “Cái nghĩa hoa sen đối với đạo Phật”⁽¹⁵⁾.

Trong số các buổi thuyết giảng của Trần Trọng Kim, buổi thuyết vào ngày 17 tháng 3 năm 1935, tại chùa Quán Sứ với chủ đề “Phật giáo đối với cuộc nhân sinh”, ông đã để lại rất nhiều ấn tượng tốt đẹp trong lòng thính chúng, thu hút “khoảng ba trăm thính giả”⁽¹⁶⁾. Qua nội dung thuyết giảng, ông phác họa được hình ảnh một đạo Phật đã ăn sâu vào tâm trí người Việt: “Một tông giáo có phần rất cao thâm, rất phổ thông mà lại thấm thía vào tủy não người mình bao nhiêu đời nay, người trong nước hầu khắp từ Nam chí Bắc, ai ai cũng tín ngưỡng và sùng bái”⁽¹⁷⁾. Một đạo Phật luôn hướng đến xây dựng đời sống tinh thần lành

manh với những lời dạy sâu sắc có khả năng đưa tới an lạc, giảm thiểu khổ đau: “Cái đạo có thể lực về đường tinh thần sâu xa như thế., khiến những tín đồ biết rõ cái đạo của mình tin và biết cách ăn ở cho phải đạo, để bớt được những sự khổ não trong đời”⁽¹⁸⁾.

Nhưng trên hết là sự khẳng định của Trần Trọng Kim về chủ đích thành lập hội Phật giáo Bắc Kỳ không nằm ngoài ý muốn phục hưng Phật giáo. Ông nói: “Bởi những lẽ ấy cho nên chúng tôi rủ nhau đứng lên lập hội Phật giáo, chủ ý là muốn làm cho sáng cái đạo đã mờ, muốn trau chuốt cho bóng bẩy hơn trước và lại thích hợp với nhu yếu của người đời”⁽¹⁹⁾. Xuất phát từ câu nói này, trong cuốn Việt Nam Phật giáo sử luận, tác giả Nguyễn Lang đã nhận định: “Những dòng trên có thể được xem là một bản “tuyên ngôn” của phong trào chấn hưng Phật học”⁽²⁰⁾.

Hai phương diện chủ đạo thể hiện rõ nhất vai trò của Trần Trọng Kim trong phong trào chấn hưng Phật giáo là việc nghiên cứu và hoạt động diễn thuyết. Nhờ vào hai yếu tố này, Trần trọng Kim đã thu hút sự quan tâm của giới trí thức dành cho Phật giáo ngày một nhiều hơn, từ đó góp phần chấn

chỉnh, dẹp bỏ được các hủ tục, xây dựng nếp sống tông lâm mô phạm. Có thể thấy, Trần Trọng Kim đã rất cố gắng truyền tải kiến thức Phật giáo phổ biến vào đời sống xã hội, xây dựng nền tảng đạo đức vững chắc giúp Phật giáo có thể phát triển lâu dài.

Kết luận

Tóm lại trong nhiều vai trò khác nhau, Trần Trọng Kim làm sống lại các giá trị văn hóa truyền thống, đặc biệt đối với phong trào chấn hưng Phật giáo Bắc Kỳ ông góp phần tạo nên những thành công quan trọng bước đầu, làm nên nền tảng ổn định cho Phật giáo về sau. Nhưng sâu xa hơn, những hoạt động khôi phục văn hóa, chấn hưng Phật giáo của Trần Trọng Kim còn phản ánh quá trình tiếp thu và phản ứng của giới trí thức Việt Nam như thế nào đối với sự xâm nhập trào lưu văn hóa mới đến từ phương Tây. Nhờ tiếp cận linh hoạt, Trần Trọng Kim và những nhà hoạt động văn hóa Việt Nam đầu thế kỷ XX, đã khéo léo chọn lựa được cách thức phù hợp, giúp cho văn hóa truyền thống chẳng những không mất đi bản sắc đặc trưng, mà còn tồn tại song hành cùng sự phát triển của thời đại. 🌸

TÀI LIỆU THAM KHẢO:

1. Dương Quảng Hàm, Việt Nam văn học sử yếu, Bộ Giáo dục - Trung tâm học liệu, Sài Gòn, 1968.
2. Nguyễn Văn Học (sưu tầm, giới thiệu), Lê Thân Trần Trọng Kim Quan điểm về cuộc nhân sinh, Nxb. Khoa học - Xã hội, Hà Nội, 2021.
3. Nguyễn Lang, Việt Nam Phật giáo sử luận, Nxb. Văn học, Hà Nội, 2014.
4. Trịnh Văn Thảo (2020), Ba thế hệ trí thức người Việt (1862-1954), Nxb. Tri thức, Hà Nội.
5. La Sơn Yên Hồ Hoàng Xuân Hãn (1998), Tập II: Trước tác (Phần II: Lịch sử), Nxb. Giáo dục.
6. Nguyễn Q. Thắng, Nguyễn Bá Thế (2013), Từ điển nhân vật lịch sử Việt Nam, Nxb. Văn hóa - Thông tin, Hà Nội.
7. Ninh Thị Sinh (2020), Phong trào chấn hưng Phật giáo ở Bắc Kỳ. Trường hợp Phật giáo (1934-1945), Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội.
8. Trần Trọng Kim, Phật giáo trong ba bài thuyết giảng, Nxb. Tân Việt, 1958.
9. Tạp chí Đuốc Tuệ.